

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent

Djumaniyazov Maqsud Allazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasini dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabulova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrorov Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmini barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	
Turizm sektorida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	

Turizmga innovatsiyon texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoirazimovna , kafedra professori	
Mamalakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni.....	164
Ibragimov G'ayrat Ablalulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umirov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbor Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxanov Aktram Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orkali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxona iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar	
va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abduturapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha	
usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalari kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi	
va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli	
yo'nalishlari	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	
Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...	269
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni	
amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	284
M. Samiyeva , kafedra assisenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari.....	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	

Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash.....	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish.....	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish.....	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Совершенствование учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан.....	340
Усманов Фаррух Обитжонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari.....	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiylik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике.....	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari.....	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari.....	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	
Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f.d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinoz , doktorant	
Erkin iktisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодикова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasrova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолiddin угли , магистр	

Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari.....	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna , PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Нодира Исаметдиновна , PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности	
производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хайтмуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолiddин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения	
конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f.n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlarini	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i.f.d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otabek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlarini	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	
O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ	
boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
O'rta Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi.....	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxona investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i.f.n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapparovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'рни va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoira Shukurullaevna , katta o'qituvchi	

Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyeвна , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashuv va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari... 683	
Shaniyazova Zamira Oralbeyeвна , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish	709
Isaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	

YOG'-MOY SANOATI KORXONALARI KAPITALI RENTABELLIGINI OSHIRISH YO'NALISHLARI

Amirzoda Hamrayev

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yog'-moy sanoatida band bo'lgan korxonalarining xususiy kapitali rentabelligini oshirish imkoniyatlari o'rganiladi. Yog'-moy sanoati korxonalari butun dunyoda oziq-ovqat zanjirining katta qismini tashkil etadi va buning natijasida bu kabi korxonalar investitsiyalar uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi. Maqolada investorlar e'tiborini jalb qilish uchun korxona qarz hamda xususiy kapitalni qanday usullarda shakllantirish kerakligi hamda rentabellikni qaysi omillar evaziga oshirish mumkinligi o'rganilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kapital resurslari, korporativ soliq, qiymat, firma, WACC.

Abstract: This article examines the possibilities of increasing the profitability of private capital of enterprises engaged in the oil and industry. Oil and fat companies make up a large part of the food chain around the world, and as a result, businesses like these provide excellent investment opportunities. In order to attract the attention of investors, the article examines how to form debt and private capital and what factors can increase profitability.

Key words: capital resources, corporate tax, value, firm, WACC.

Аннотация: В данной статье рассматриваются возможности повышения рентабельности частного капитала предприятий масложировой отрасли. Маложирный компании составляют значительную часть пищевой цепочки по всему миру, и в результате подобные предприятия предоставляют отличные инвестиционные возможности. С целью привлечения внимания инвесторов в статье рассматривается, как формировать долговой и частный капитал и какие факторы могут повысить доходность.

Ключевые слова: капитальные ресурсы, корпоративный налог, стоимость, фирма, WACC.

KIRISH

Global iqtisodiy o'zgarishlar hamda raqobat muhitining tobora kengayib borishi mamlakatlar iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda moliya bozorining yuqori jabhalarda kengayib borishi oqibatida ta'min etilmoqda. Butun dunyo iqtisodiyotida vujudga kelayotgan noaniq vaziyatlar kapitalni optimallashtirish bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqarmoqda. 2021-yil ma'lumotlariga ko'ra, dunyodagi ishlab chiqarish sektorida band bo'lgan korxonalar kapitalining o'rtacha tortilgan qiymati 6.6% da saqlanib qolgan hamda 2022-yil uchun 6.8% gacha oshirish imkoniyatlari qidirilayotgan edi¹. Ayniqsa, bugungi moliyaviy munosabatlar korxonalar qiymatini oshirishda muqobil o'rtacha tortilgan kapital bahosini ishlab chiqishni dolzarb qilmoqda. Kapital o'rtacha tortilgan qiymati 2020-yil oxiriga ko'ra Yevropadagi eng katta korxonalarda 4.56% ni, Yaponiyada 4.25% ni, AQSHda 4.34% ni hamda Xitoyda 4.69% ni ifodalab berdi². Aynan mana shu singari holatlar dunyo mamlakatlari aksiyadorlik jamiyatlarining fundamental qiymatlarini va investitsion jozibadorliklarini oshirib, korxonalar kapitalarini samarali shakllantirish usullaridan foydalanish zaruriyatlarini oshirib yubordi.

Taraqqiy etayotgan mamlakatlar korxonalarida kapital resurslarini jalb etish, ularning moliyaviy samaradorliklari hamda barqarorliklarini ta'min etishda kapital tuzilmalarini shakllantirish usul hamda uslubiyotini mamlakatimizda joriy etilishi korxonalar moliyaviy barqarorligiga ta'sir etuvchi kapital tarkibi omillarini aniqlashda qo'l kelmoqda. Xususan, xususiy hamda qarz kapitali hisobi orqali kapitalning o'rtacha tortilgan qiymatini aniqlash (WACC), moliyaviy leverijning hamda moliyaviy samaradorlik koeffitsiyentlarining optimal qiymatlarini hisobga olib korxonalarining qiymatini oshirish hamda uning xususiy kapitali rentabelligiga ta'sir etuvchi omillarning kompleks tahlilini amalga oshirish tadqiqot olib borish uchun zamin yaratmoqda.

¹ <https://www.kroll.com/en/insights/publications/cost-of-capital>

² <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>

ADABIYOTLAR SHARHI

Kapital tuzilishiga oid har qanday qarorlar tashkilot uchun eng asosiy masalalardan biri sanaladi, chunki u bevosita raqobat muhiti bilan bog'liqdir. Kapital strukturasi kapital tarkibida qimmatli qog'ozlarning aksiya yoki obligatsiyalarning qay ko'rinishda aks ettirilganligini ifodalaydi. Ammo o'z navbatida kapital tuzilmasi shunday kapital ko'rinishini o'zida aks ettiradiki, unda korxona o'zining eng yuqori bozor pozitsiyasiga erishishi uchun turli xil nisbatlardagi o'z va jalb qilingan resurslariga tayanishiga majbur bo'ladi. Moliyaviy adabiyotlarda bir qancha kapital tuzilmasi haqidagi nazariyalar mavjud bo'lib, ular turli xil ko'rinishlardagi kapital tuzilmasini ifodalab keladi.

Kapital strukturasi birinchi bo'lib Modigliani va Miller tomonidan faraz qilingan va unga muvofiq, agarda mamlakatda soliqlar mavjud bo'lmasa, bozor yanada samarali ishlaydi degan g'oya yotadi ^[1]. Modigliani va Miller o'zining keyingi tadqiqotlarida mavjud modelga korporativ soliqlarni kirgizish masalasini ko'rib chiqishdi, va kapital strukturasi o'zgarish albatta firmaning qiymatini oshirishiga sabab bo'lishini aniqlab, kapital strukturasi relevantligini aniqlashdi. Modigliani va Miller fikriga ko'ra, firmaning qiymati firma tomonidan jalb qilingan qarz majburiyatlari qiymatiga bevosita bog'liq. Ularning fikricha, soliq qalqonidan ko'riladigan daromad jalb qilingan qarz majburiyatlari bilan bevosita bog'liq ^[2]. Modigliani va Miller nazariyasi Mayers va Majluf nazariyalari bilan kengaytirildi. Ularning fikriga ko'ra, firmalar o'zlarining boshlang'ich biznes fazasida ko'proq ichki moliyaviy manbalariga tayanishlari ko'rsatilgan.

1-jadval: Kapital strukturasi nazariyalari ^[3]

Kapital strukturasi nazariyalari	Nazariyalarga tushunchalar
Irrelevantlik nazariyasi (Modigliani va Miller)	Kapital strukturasi korxona qiymatiga ta'sir etmaydi
Relevantlik nazariyasi (Modigliani va Miller)	Korxona 100%lik qarz kapitali evaziga kapitalni shakllantirsa, optimal strukturaga ega bo'lishlari mumkin.
Sof operatsion daromad nazariyasi (D. Durand)	Korxona qiymati kapital strukturasi bog'liq emas. Arzon qarz kapitali ulushining oshib borishi xususiy kapital qiymatini oshirib yuboradi va WACC o'zgarishsiz qolib, korxona qiymati ham o'zgarmasdan qoladi.
An'anaviy nazariya	Nazariyaga ko'ra korxonalar kapital bahosini kamaytirishlari mumkin hamda umumiy kapital strukturasi qarz kapitali ulushini faqatgina aniq chegaralargacha oshirib korxona qiymatini oshirishlari mumkin.
Statsionar bog'liqlik nazariyasi	Soliq qalqonining joriy qiymati to'laligicha kutilayotgan bankrotlik xarajatlari joriy qiymatini qoplaganida optimal strukturaga erishishi statsionar nazariyaning asosi bo'lib xizmati
Iyerarxiya nazariyasi (Donaldson)	Ushbu nazariyaga ko'ra, korxonalar dastlab ichki moliyalashtirish manbalariga etibor qaratib, zarur bolsa tashqaridan qarz yoki aksiyalardan mablag' oladi. Ichki mablag'lar obligatsiyalar ishlab chiqarishdan yoki aksiya ishlab chiqarishdan arzon.
Signal nazariyasi (Spens, Shtiglets)	Aksiya ishlab chiqarish investorlarga negativ signal berib aksiya narxini kamaytiradi. Kam rentabelli korxonalar ichki mablag'lar yetmaganda obligatsiyalar evaziga qarz olishni afzal koradilar

Iyerarxiya nazariyasi birinchi bo'lib Donaldson tomonidan taklif etilgan, va unga ko'ra, korxona mulkdorlari va menejerlari firma o'lchamidan qat'iy nazar tashqi moliyalashtirish manbalaridan emas, balki taqsimlanmagan foyda orqali investitsiyalarni moliyalashtirsa, maqsadga muvofiqligi keltirib o'tiladi ^[4]. Agarda taqsimlanmagan foyda investitsion zaruriyatdan oshib ketadigan bo'lsa, qarz majburiyatlaridan osonlikcha qutulish mumkin. Shunga mos ravishda, tashqi moliyalashtirish manbalariga zaruriyat sezilsa, bu firmalar tomonidan qabul qilinadigan eng oxirgi chora bo'ladi.

Axborotlar notekisligi muammosi iyerarxiya nazariyasini tushuntirishda muhim omil sanaladi ^[5]. Aslida Mayers va Majluf ham iyerarxiya nazariyasini shakllantirishda axborotlar notekisligi muammosini ko'tarib chiqishgan edi. Ularning e'tiroficha, axborotlar notekisligi firma kapital strukturasi keltirib chiqaradi. Mayers va Majluf tadqiqotiga ko'ra, korxona menejerlari korxona to'g'risida investorlarga qaraganda ko'proq ma'lumotlarga egaligi bois oddiy aksiyalar narxi bozorda past baholanish xarakteriga ega bo'ladi ^[6]. Firmalarning kapital tuzilishi tashqi investorlar uchun informatsion signal vazifasini o'tashi signal nazariyasining asosi bo'lib xizmat qiladi. Nazariyaga ko'ra firmaning autsayderlaridan ko'ra insayderlari, ya'ni menejer boshliqlari korxonaning ayni damdagi haqiqiy holati haqida aniq tushunchaga ega bo'ladilar. Korxona direktorlari qarz mablag'laridan ko'ra o'z mablag'laridan foydalanish zarurligini afzal ko'rishadi, chunki agarda korxona bankrot bo'ladigan yoki to'lovga layoqatsiz holga tushadigan bo'lsa, qarz mablag'laridan ko'p foydalanish menejerlarning ishdan ketishiga sabab bo'lishi mumkin. Autsayderlar fikricha, qarz mablag'larining firmaga ko'plab jalb qilinishi firmaning yuqori sifatda o'ziga ishongan holda ishlayotganligini ko'rsatadi ^[7].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida zanjirli bog'lanish usuli, guruhlashtirish, taqqoslash, empirik tahlil usullaridan foydalanamiz.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiyotni liberallashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash va innovatsion rivojlantirish nafaqat iqtisodiy jihatdan, balki moliyaviy jihatdan ham mustahkam tayanchni talab etadi. Shu sababli, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy salohiyatini baholashda o'z mablag'larining qiymatiga, ularning jami kapital tarkibidagi salmog'iga, majburiyatlarga nisbati chegaralariga muhim ahamiyat qaratiladi. Xususiy kapital korxonaning moliyaviy holatini tavsiflovchi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va auditga oid qonunchilik normalarida "o'z sarmoyasi", "o'z sarmoyasi manbalari", "o'z mablag'lari manbalari", "xususiy sarmoya", "xususiy kapital" degan tushunchalar keng uchraydi. Ularning barchasi bitta mazmunni ya'ni, xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'zigagina tegishli bo'lgan mablag'larni ifoda etadi.

Buxgalteriya balansining "O'z mablag'lari manbalari" ("Xususiy sarmoya") bo'limida ustav kapitali, qo'shilgan kapital, zaxira kapitali, sotib olingan o'z aksiyalari, taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar), maqsadli tushumlar hamda bo'lg'usi xarajatlari va to'lovlar zaxiralari aks etadi.

2-jadval: Toshkent yog'-moy kombinati AJ ning jamlanma buxgalteriya balansi

Xususiy kapital	2019–2022-yillar			
	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022
O'z mablag'lari manbasi	20 323 849	38 083 200	33 074 121	27 793 716
O'zgarishi (+, -)	-5 519 380	17 759 351	-5 009 079	-5 280 405
Ustav kapitali	13 874 967	13 874 967	11 202 934	11 202 934
O'zgarishi (+, -)	0	0	-2 672 033	0
Qo'shilgan kapital	6 495 071	6 495 071	0	0
O'zgarishi (+, -)	0	0	-6 495 071	0
Rezerv kapitali	18 370 343	16 031 898	14 775 995	10 104 841
O'zgarishi (+, -)	13 012	-2 338 445	-1 255 903	-4 671 154
Taqsimlanmagan foyda	-18 416 532	1 681 264	7 095 192	6 485 941
O'zgarishi (+, -)	-5 532 392	20 097 796	5 413 928	-609 251
Boshqa manbalar	-	-	-	-
O'zgarishi (+, -)	-	-	-	-

(Manba: Soliq organlari ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi)

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, biz tahlil qilayotgan korxonaning 2019–2022-yillarda xususiy kapitalida sezilarli darajalarda o'zgarishlar bo'lgan. Xususan korxona xususiy kapital darajasi 2020-yildan boshlab keskin darajada tushish tendensiyasiga ega bo'lgan. Korxona 2022-yilda xususiy kapitali 27 793 716 ming so'mni tashkil etib, 2021-yilga nisbatan -5 280 405 ming so'mga kamaygan. Bunga asosiy sabab sifatida rezerv kapitalining -4 671 154 ming so'mga kamayishi hamda taqsimlanmagan foydaning -609 251 ming so'mga kamayishini ko'rsatishimiz mumkin.

Xususiy kapital rentabelligi bir yoki yuz so'mlik xususiy kapital hajmi hisobiga olingan sof foyda summasini bildiradi. Ushbu ko'rsatkich bazis yilidagi yoki biznes rejada ko'zda tutilgan kapital rentabelligiga nisbatan yuqori bo'lsa, xususiy kapitaldan foydalanish samaradorligining oshganligini bildiradi.

Xususiy kapital rentabelligi qancha yuqori bo'lsa, xo'jalikning moliyaviy ahvoli ham shuncha mustahkam bo'ladi. Xususiy kapital rentabelligining tahlili uning hisobot yilidagi darajasini bazis yilidagi (yoki rejada ko'zda tutilgan darajasiga) solishtirib, umumiy o'zgarishini aniqlashdan boshlanadi. Rentabellik darajasining o'zgarishi birinchi va ikkinchi tartibli omillar ta'siri ostida yuzaga keladi. Birinchi tartibli omillar bolib quyidagilar hisoblanadi:

- 1) xususiy kapitalning o'rtacha yillik qiymatining o'zgarishi;
- 2) sof foyda hajmining o'zgarishi. Ushbu omillar ta'sirini "Zanjirli bog'lanish" usulini qo'llash orqali aniqlash zarur. Buning uchun quyidagi 3 ta boglanish rentabellik ko'rsatkichini aniqlab, so'ngra omillarning ta'sirini aniqlash maqsada muvofiq bo'ladi:
  - SF_0/XKH_0 – bazis yilidagi (yoki rejadagi) rentabellik darajasi;
  - SF_0/XKH_1 – shartli rentabellik darajasi;

- SF_1/XKH_1 – hisobot yilidagi rentabellik darajasi.

Shundan keyin xususiy kapital rentabelligining omilli tahlili amalga oshiriladi. Hisobot yilidagi xususiy kapital rentabelligidan (3-bog'lanish ko'rsatkichidan) bazis yilidagi rentabelligini (1-bog'lanish ko'rsatkichini) chegirib tashlash orqali uning umumiy o'zgarishi aniqlanadi:

$$SF_1/XKH_1 - SF_0/XKH_0 = \pm \Delta xkh, sf$$

Bu o'zgarish yuqoridagi ikki omil hisobiga yuzaga kelgan.

Xususiy kapital rentabelligining o'zgarishiga uning o'rtacha qiymati (hajmi) o'zgarishining ta'sirini aniqlash uchun shartli rentabellik darajasidan (2-bog'lanish ko'rsatkichidan) bazis yilidagi rentabellik darajasini (1-bog'lanish ko'rsatkichini) chegirib tashlash kerak:

$$SF_0/XKH_1 - SF_0/XKH_0 = \pm \Delta xkh$$

Xususiy kapital rentabelligining o'zgarishiga sof foyda summasi (hajmi) o'zgarishining ta'sirini aniqlash uchun hisobot yilidagi rentabellik darajasidan (3-bog'lanishdan) shartli rentabellik darajasini (2-bog'lanish ko'rsatkichini) chegirib tashlash kerak:

$$SF_1/XKH_1 - SF_0/XKH_1 = \pm \Delta sf$$

Shu ikki omil ta'sirlarining yig'indisi xususiy kapital rentabelligining umumiy o'zgarishiga teng kelishi kerak:

$$\Delta xkh \pm \Delta sf = \Delta xkh, sf$$

Shundan keyin rentabellik darajasining o'zgarishiga xususiy kapital hajmi o'zgarishining ta'sirini har bir kapitalning bandi bo'yicha aniq ko'rsatish va mavjud imkoniyatlarni yetarli darajada bayon qilish uchun ikkinchi tartibli omillar ta'sirining tahlilini amalga oshirish kerak.

3-jadval: Toshkent yog'-moy kombinati aksiyadorlik jamiyatining xususiy kapitali rentabelligi omillar ta'siri (2021–2022-yillar)

Ko'rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	Farqi (+,-)
Sof foyda	-20 097 824	5 532 392	25 629 676
Xususiy kapital	33 074 121	38 083 200	5 280 405
Shu jumladan:			
Ustav kapitali	11 202 934	13 874 967	2 672 033
Qo'shilgan kapital	0	6 495 071	6 495 071
Zaxira kapitali	14 775 995	16 031 898	1 255 903
Taqsimlanmagan foyda	7 095 192	1 681 264	-5 413 928
Shartli birlik 1	-0.61		
Shartli birlik 2 Ustav kapitali hisobiga	-0.56		+0.05
Shartli birlik 3 Qo'shilgan kapital hisobiga	-0.48		+0.08
Shartli birlik 4 Zaxira kapitali hisobiga	-0.46		+0.02
Shartli birlik 5 Taqsimlanmagan foyda hisobiga	-0.53		-0.05
Shartli birlik 6 Sof foyda hisobiga	0.15		+0.68
Rentabellik	-0.63	0.15	+0.78

(Manba: Soliq organlari ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi)

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan shu narsa ayonki, biz tahlil qilayotgan korxonaning xususiy kapitali rentabelligi bir qancha omillar hisobiga joriy yilda o'tgan yilga nisbatan o'zgarib turgan. Shu jumladan rentabellik darajasi 2022-yil oxiriga kelib 2021-yilga nisbatan +0.78 ga oshgan. Bunga quyidagi omillar sabab bo'lgan:

- Ustav kapitali miqdorining o'tgan yilga nisbatan 2 672 033 ming so'mga oshishi rentabellik darajasini 5% ga oshirgan;
- Qo'shilgan kapital miqdorining 6 495 071 ming so'mga oshishi rentabellik darajasini 8% ga oshishiga sabab bo'lgan;
- Korxona zaxira kapitalining o'tgan yilga nisbatan 1 255 903 ming so'mga oshishi rentabellik darajasini 2% ga oshirgan;
- Korxona sof foydasining o'tgan yilga nisbatan 25 629 676 ming so'mga ko'tarilishi korxona rentabelligining 68% ko'tarilishiga sabab bo'lgan;
- Taqsimlanmagan foyda miqdorining o'tgan yilga nisbatan 5 413 928 ming so'mga kamayishi rentabellik darajasining 5% kamayishiga olib kelgan.

Demak yuqoridagi tahlil natijalaridan ko'rinadiki, korxona rentabellik darajasi miqdorida anchagina yaxshi ko'rsatkichlarni amalga oshirmoqda.

Kapitalni tahlil qilishda kapital manbalari tarkibini tahlil qilish ham muhim o'rin tutadi. Har bir tashkilot muvaffaqiyatli ishlashi uchun kapital manbalarining optimal tuzilmasini saqlab qolishga intilishi kerak. Zamonaviy sharoitda kapital tuzilishi korxonaning moliyaviy mutanosibligiga, uzoq muddatli to'lov qobiliyatiga, korxona faoliyati rentabelligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

4-jadval: Toshkent yog'-moy kombinati AJ kapital manbalari tuzilish tahlili

Kapital manbasi	Yillar			Farqi, (+,-)	
	2020	2021	2022	(2021-2020)	(2022-2021)
Xususiy kapital, %	46.96	48.95	42.61	1.99	-6.34
Qarz kapitali, %	53.04	51.05	57.39	-1.99	6.34
Jami kapital	100.00	100.00	100.00	-	-

(Manba: Soliq organlari ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi)

Jadval ma'lumotlaridan anglashiladiki, biz tahlil qilayotgan korxonaning xususiy kapitali 2021-yilda 48.95% ni tashkil etgan va bu 2020-yilga nisbatan 1.99% ga ko'proq bo'lgan. Korxonaning xususiy kapitali 2022-yilda 42.61% ni tashkil etib, 2021-yilga nisbatan 6.34% past miqdorni ko'rsatgan. Korxonaning qarz kapitali ham yilla mobaynida o'zgarib borgan.

Keyingi o'rinda, tashkilotning o'z kapitalining harakatini tavsiflovchi ko'rsatkichlarni tahlil qilish kerak. Ko'rsatilgan koeffitsiyentlar tahlili dinamika asosida amalga oshiriladi. Agarda korxonada kapital kirimi uning chiqib ketish koeffitsiyentidan yuqori bo'lsa, demak korxona o'sish jarayonida ekanligidan dalolat beradi. Shuningdek korxonalarda yaratilgan zaxiralarni ham tahlil qilish kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida amalga oshirilgan tadqiqotlar va o'rganishlar natijasida quyidagi xulosalarni shakllantirishga muvaffaq bo'ldik

- Biz tahlil qilayotgan korxona Toshkent yog'-moy AJ kombinati tahlil qilinayotgan yillar davomida o'z mablag'lari manbasi keskin ravishda tushib ketgan. Korxona bu kabi salbiy holatlarni oldini olishi uchun taqsimlanmagan foyda hamda rezerv kapitali qiymatlarini oshirishi taklifi beriladi.
- Tahlil qilinayotgan davrlarda korxonaning xususiy kapitali rentabelligi oshib borgan hamda bu holatni anchagina ijobiy hol deb qarash mumkin. Bu kabi holatlar korxonaning moliyaviy mustaqilligiga ta'sir etib, kapitalni optimal tarzda shakllantirish imkoniyatini oshirib yuboradi
- Korxona qarz kapitali miqdorining yillar mobaynida oshirib yuborilishi bu korxonaning bankrot bo'lib ketish xavfini ko'paytirib, boshqa korxonalar tomonidan qo'shilib ketish xavfini oshiradi. Shuning uchun bu korxona qarz kapitali tuzilmasini yanada mukammalroq tuzib chiqishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Modigliani, F., and Miller, M. (1958). The cost of capital, corporation finance and the theory of investment. American Economic Review, 48(3), 261–297.
2. Modigliani, F., and Miller, M. (1963). Corporate income taxes and the cost of capital: A correction. American Economic Review, 53(3), 433–443.
3. Гулюгина. Т. Ию Оптимизация структурк капитала как фактор росиа стоимости компаниию Автореферат. Москва 2013.
4. Donaldson, G. (1961). Corporate Debt Capacity: A Study of Corporate Debt Policy and the Determination of Corporate Debt Capacity. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, Boston.
5. Newman, A., Gunessee, S., and Hilton, B. (2011). Applicability of financial theories of capital structure to the Chinese cultural context: A study of privately owned SMEs. International Small Business Journal, 0266242610370977.
6. Myers, S. C., and Majluf, N. (1984). Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. Journal of Financial Economics, 13, 187–224
7. Ross, S. A. (1977). The determination of financial structure: The incentive signaling approach. Bell Journal of Economics, 8(1), 23–40.
8. <https://www.kroll.com/en/insights/publications/cost-of-capital>
9. <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining

2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

